

## A Földművelésügyi Minisztérium kirendeltségi szervezete és a temesvári hivatal tevékenysége <sup>[1]</sup>

(1913-1914)

„Igyekeztem a budapesti szövetkezeti központokkal és a helyi érdekeltségekkel karöltve a szövetkezeti eszmét népszerűsíteni. A vezetésem alatt álló kirendeltség működési területén a szövetkezeteket illetően a helyzet az, hogy Temes megyében leginkább a hitelszövetkezeti intézmény van elterjedve, amennyiben az összes községek csaknem 40%-ában van hitelszövetkezet, ami tekintettel arra, hogy egy község hitelszövetkezete több község hiteligenyét is kielégítheti, kedvező eredménynek mondható. Ellenben a fogyasztási és állatbiztosító szövetkezetek létesítése csak lassan halad.”

### Bevezető

Az 1867. évi kiegyezést követően a polgárosuló Magyarország nagy gazdasági és társadalmi fejlődésen ment keresztül. Az általános fellendülés azonban nem egyformán jellemezte az ország egész területét és lakosságát. Különösen a - mostoha természeti és archaikusabb társadalmi és gazdasági viszonyokkal jellemezhető - perifériák fokozatos lemaradása volt tapasztalható, amelynek látványos jele és következménye az amerikai, romániai kivándorlás volt. A gazdasági-társadalmi modernizáció kulcskérdése a megélhetést biztosító, ugyanakkor versenyképes mezőgazdaság és ennek feltételeként egy egészséges birtokszerkezet kialakítása volt, valamint gyorsított iparosítással az agrárszektorból felszabadult hatalmas munkaerő-felesleg ipari foglalkoztatásának megoldása.

A lemaradó régiók fejlesztéséhez nyújtott állami szerepvállalás a korábbi eseti és szórványos - kampányszerű - támogatások után a századforduló körül kezdett intézményesülni. Átfogó és egységes gazdaságfejlesztő programot, ún. segélyakciókat - az agrárius mozgalom jegyében, a liberális gazdaságpolitika értékeit figyelembe véve - *Darányi Ignác* (1895-1903 és 1906-1910 közötti) földművelésügyi miniszter indította a fokozatosan kiépített kirendeltségi rendszer keretében. A kirendeltségek a földművelésügyi kormányprogram végrehajtását célozták a helyi viszonyok alapján .



Jelen forrásközléssel és tanulmánnyal a kirendeltségi rendszer történetének legrövidebb ideig fennálló, ez idáig feldolgozatlan történeti hivatalának, a temesvárinak a működését mutatom be. A mai értelemben vett Erdély területén - Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon - működő hivatalok között csak a temesvári kirendeltség iratanyagának egy része maradt fenn a Magyar Országos Levéltárban, amely betekintést enged a minisztériumi „külvivatal” ügyintézésébe és munkájába. Ezek közül mutatjuk be a hivatal kirendeltségeinek szervezeti szabályzatát, a temesvári kirendeltség költségvetési felterjesztését és megszüntetése utáni jelentését.

### A kirendeltségi rendszer kiépítése a peremterületeken

A Földművelésügyi Minisztérium elsőként az Északkeleti-Felvidéken (Kárpátalján) indította be az ott élő - támogatandó - rutén „földművelő nép” gazdasági felsegélyezésére irányuló akcióját, amit 1901-től „nemzetpolitikai okokból” hegyvidéki akciónak neveztek, hogy a nem magyar etnikum támogatásával szemben szót emelő politikai figyelmet eltereljek arról. A miniszter 1899-ben, tárcája költségvetésének indoklásában úgy fogalmazott, hogy az akciót „a Kárpát hegyvidék egész láncolatára kiterjesztendő későbbi ténykedés kiindulópontját képező Bereg vármegyében” kezdi, vagyis már ekkor megszületett a gondolat, hogy a gazdasági felsegélyezést egyre tágabb környezetben valósítják meg.

Az agrártárca által irányított akcióhoz más - a kereskedelemügyi, a pénzügyi, az igazságügyi, a vallás- és közoktatásügyi - tárcák tevékenysége illeszkedett. A kormányzat széles körű fejlesztési programban kívánta az elmaradott gazdálkodási mód átalakítását, a hagyományos életmód megváltoztatását elérni és ezáltal megteremteni a szociális biztonságot és a nemzetiségi békét.

Történetírásunk a hegyvidéki akciót a korabeli szociálpolitika és nemzeti politika sajátos ötvözetének tartja. Szabó Miklós szerint a kiindulási pont a rutén akció volt, amelynek tapasztalatait felhasználva agrárius kezdeményezésre kezdetét vette az „új konzervatív szociálpolitikai módszerek államigazgatási alkalmazása.”

A hegyvidéki akció működési területét az 1899. évi téli éhínségnek köszönhetően Bereg megye munkácsi, felvidéki, latorcai járásaira és Ung megye egész területére, majd 1900-tól Máramaros megye hegyvidéki területeire is kiterjesztették. 1903-ban és 1904-ben Zemplén, Ugocsa, Sáros megyéket, 1911-ben Szepes és Szatmár megyék hegyvidéki területeit kapcsolták be ebbe az akcióba.

A későbbiekben a hegyvidéki akció mintájára szervezték meg a székely akciót 1902-ben, amely kizárólag a négy székely megye (Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely), 1904-től Brassó és Kisküküllő megyék székely- és csángólakta területein is működött. 1909-től pedig *erdélyrészi kirendeltség* néven fokozatosan a szórványmagyar területekre is kiterjedt a gazdaságfejlesztő program illetékessége (Kolozs, Szilágy, Alsófehér megyék, 1912-től Szolnok-Doboka megye). Következett a politikára vall, hogy a kirendeltség egyes magyarlakta településeket bizalmasan bekapcsolt a gazdaságfejlesztő programba (1908-ban a Nagyküküllő megyei héjjasfalvi gazdakört , 1911-ben a Beszterce-Naszód megyei Zselye, Sófalva, Tacs, Nagysajó, Magyarremegye községeket), míg másokat elutasított (Nagyküküllő megyei Homoródhévíz, Úrmös, Alsórákos, Dark, Halmágy, valamint Sárpatok községeket), azzal indokolva, hogy a kiterjesztés szétforgácsolja a gazdaságfejlesztő program erejét és hatékonyságát, illetve sérti a nemzetiségek érzékenységét. Közvetett módon ugyanakkor erkölcsi és anyagi támogatást ígért a községek közérdekű kezdeményezéseire.

1909-ben Zsolna székhellyel a felvidéki kirendeltség is létrejött (Árva, Trencsén, Liptó, 1911-től pedig Zólyom megye területére kiterjedő illetékességgel; 1913-ra ezt Bars, Gömör és Kishont, valamint Turóc vármegyékre is kiterjesztették), amely Felső-Magyarország szlovák többségű régiójában az agrárius fejlesztését koordinálta.

A kirendeltségek kezdetől fogva azonos eszközökkel és hivatali apparátusra építve próbálták felszámolni a gazdasági elmaradottságot, igazodva az egyes vidékek sajátosságaihoz. Az akciók az anyagi segítségnyújtáson kívül a térségek önerőből történő talpra állítását célozták a jövedelmező intézmények és gazdasági rendszerek meghonosításával, a társadalmi önszerveződésre és kezdeményezésre is számítva.

A kezdetben „népsegítő akció” néven induló kirendeltségek az 1910-es évekre középfokú szakhivatalokká fejlődtek és a földművelésügyi igazgatás feladatait látták el.

A miniszteri kirendeltségek feladatai az 1912-1913. évi esőzések és árvízárkok pusztításai következtében tovább bővültek, mert Serényi Béla miniszter (1910. január 17.-1913. június 10.) 1912. október 18-án a vidékek segélyezésének ügyét a hegyvidéki, a erdélyrészi (székelyföldi) és a felvidéki kirendeltségek hatáskörébe utalta. Döntéséhez hozzájárult, hogy október elején a magyar közösgyi delegáció erdélyi országgyűlési képviselői *Lukács László* miniszterelnöknel - *Beöthy László* kereskedelmi miniszter és *Teleszky János* pénzügyminiszter jelenlétében - a kormány hathatós támogatását kérték az erdélyi megyék érdekében. Az országos segélyprogramot a Belügyminisztérium 119102/1913. sz. körrendelete indította el , a Földművelésügyi Minisztérium országos vetőmagakcióval - amely a

károsultak anyagi viszonyaihoz mérten a vetőmag beszerzési árának 30%-áig terjedhetett - segített a helyzeten. Később Serényi 1912 végén - az 1913. évi költségvetés indoklásakor - bejelentette a törvényhozásnak, hogy a kirendeltségek ezenül nem tekinthetők többé segélyezési akcióknak, hanem a rendes közigazgatás mellett és annak keretében a földművelésügyi igazgatás ellátására szolgáló hivatali szervezetekké alakulnak át. Felhatalmazást kapott, hogy két új, 80-80 000 K költségvetésű kirendeltségi központot hozzon létre Nagyvárad és Temesvár székhellyel. A miniszter választása a nagy természeti károkat elszenvedett román többségű kelet-magyarországi és partiumi, valamint a román-német-szerb vegyes lakosságú bánáti régiókra esett. Darányi Ignáchoz hasonlóan azt tervezte, hogy a földművelésügyi igazgatás ellátását végző kirendeltségi szervezetet fokozatosan az ország egyéb részeire is kiépíti, majd kerületi földművelésügyi igazgatóságokká alakítja át.

A két új kirendeltség tényleges gyakorlati működését 1913. április 1-jén kezdte meg az április 28-án kiadott, valamennyi kirendeltségre vonatkozó szervezeti (és működési) szabályzat alapján . A kirendeltségi rendszer ezen szabályzata a minisztérium egységes felfogásáról és hivatali kezelési módjáról tanuskodott a gazdaságilag leszakadó perifériás területek fejlesztésével kapcsolatban Kárpátalja, Felvidék, Székelyföld, a bánáti és partiumi területek vonatkozásában. A szabályzat a szakszolgálat egységes vezetése érdekében külső hivatalait és szakszerveit - az oktatási és tudományos intézetek (iskolák, kísérleti állomások), állami birtokok, országos lötenyésztési ügyek, kincstári fürdők és nyaralótelepek, erdészeti és vízügyi szervek, valamint az állami vagyon kezelésére rendelt hivatalok és szakigazgatási szervek kivételével - az állomáshelyük szerint illetékes tárcakirendeltségek közvetlen hatósága (felügyelete és ellenőrzése) alá helyezte. A rendszeres munkákkal rendelkező középfokú szakhatóságok figyelemmel kísérték működési területük gazdasági viszonyait, a rendelkezésükre bocsátott hitel keretében előmozdították a mezőgazdaság fejlesztését, javaslatokat dolgoztak ki, a törvények és rendeletek végrehajtását ellenőrizték, támogatták a gazdátársadalmi szervezetek működését. Az alárendelt, de konkrétan meg nem nevezett hivatalok minisztériummal való kapcsolattartását is a kirendeltségen keresztül írták elő. A kirendeltségek, mint a megyei közigazgatási hatóságoktól független szervek feladata volt tehát a minisztérium külhivatalai működésének összehangolása, valamint a vidék és a külhivatali központok közötti összeköttetés biztosítása, a mezőgazdaság fejlesztése a helyi viszonyok figyelembevételével és a társadalmi erőkkel szorosan együttműködve.

1913-ban a kirendeltségeket hatósági jogkörrel ruházták fel, így a földművelésügyi közigazgatásban a dekoncentráció szervezési elve érvényesült. Sokan az állami közigazgatás középfokú kiépítésének szándékát látták ebben - összhangban a törvényhatósági közigazgatás államosítását célzó törekvéssel (1891:XXXIII. tc. a közigazgatás államosításáról) -, amely az 1910-es évekre ismét erőre kapott. A Tisza-kormány nem vállalkozott a megyék végrehajtott hatalmának megszüntetését tartalmazó nagyerjű reformra; az 1914. júniusi közigazgatási reform központi eleme a megyei tisztviselők autonóm választása helyett az állami kinevezés volt, a hatékonyság és a kompetencia jelszavával, az egységes közigazgatás megteremtése érdekében.

A korábbi kirendeltségi szervezeten is lényeges változtatások történtek: a hegyvidéki és a felvidéki kirendeltségek változatlan fenntartása mellett az erdélyrészt kettéosztották marosvásárhelyi (a négy székely megye, Brassó és Kisküküllő megyék) és kolozsvári kirendeltségekre (Alsófőhér, Hunyad, Kolozs, Krassó-Szörény, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos megyék). Az újonnan létrehozott nagyváradi központhoz került Arad és Bihar megyével együtt a korábban Marosvásárhelyhez tartozó Szilágy megye. A temesvári kirendeltség Krassó-Szörény és Temes megyékre kiterjedő illetékességgel működött. 1913 tavaszán - a következő évi költségvetési tervezet összeállításakor - még úgy tűnt, hogy a temesvári hivatal személyi állományát bővítik, működési körzetét kiterjesztik , de a júniusban megalakult Tisza-kormány (1913. június 10.-1917. június 15.) nem tartotta kerestülvihetőnek a kirendeltségi szervezet továbbépítését. *Ghillány Imre* földművelésügyi miniszter a gazdasági növekedésbe bekapcsolódó Bácskai bűztermelő és Krassó-Szörény megye vasárceken gazdag nehézipari vidékein tartott szükségesnek külön kirendeltségi központot. Október 23-án a minisztertanács hozzájárult, hogy Temes megyét az aradi jószágigazgatóság hatáskörébe, Krassó-Szörény megyét pedig a kolozsvári kirendeltséghez utalják át. 1914. május 1-jével a helyi hatóságok egyetértése mellett a temesvári központ megszűnt. Az így felszabadult költségvetési pénzeszközökből Eperjes székhellyel új kirendeltséget szerveztek a Felvidék keleti részén Gömör-Kishont és a munkácsi hegyvidéki kirendeltségtől odacsatolt Sáros, Szepes és Zemplén megyék területéből. A temesvári hivatal teljes bútorzatát az eperjesibe, a folyó ügyiratokat (344 db) pedig Kolozsvárra szállították át. A kirendeltség vezetőjét, *Vásárhelyi Zoltán* miniszteri titkár, 1914-től miniszteri osztálytanácsost a minisztérium állatforgalommal foglalkozó főosztályának (III/B.) osztályvezetőjévé nevezték ki.

1914-ben a kirendeltségi rendszerbe tartozó megyék száma elérte a 31-et. Jelenlegi forrásaink szerint a kirendeltségi rendszer hatékonysága és a szervezeti szabályzat gyakorlati alkalmazása a helyi viszonyok és a kirendeltségi tisztviselők függvényében alakult; a világháború végére azonban egyértelművé vált, hogy nem érvényesült kellőképpen a kapcsolattartás és az együttműködés . Az 1914-1918. évi világháborús helyzetben elmaradt a kirendeltségi rendszer további fejlesztése.

Mi volt a kormányzati szándék a kirendeltségek létrehozásával? A magyar állami pozíciókat veszélyeztető nemzetiségi mozgalom ellensúlyozása, következetes nyelvi-kulturális magyarosítás vagy a szórványmagyarság és a nemzetiségi birtokosság körében végzendő pozitív társadalmi és gazdasági akció?

A kiegyezés kori magyar kormányok gazdaság- és nemzetiségpolitikájában a regionális gazdasági akciók bizonyultak a leghatásosabb pozitív intézkedéseknek, amelyek az ellátási, foglalkoztatási gondokon kívántak enyhíteni. Az akciók az 1910-es évekig nagyrészt hegyvidéki nemzetiségi (rutén, szlovák) területeken működtek, kivéve Erdélyben, ahol kifejezetten a székelység, majd a szórványmagyarság gazdasági megerősítése folyt. A román képviselők körében nem maradt visszhang nélkül a pozitív diszkrimináció, parlamenti felszólalások, 1910 őszén pedig a Román Nemzeti Párt 23 pontból álló emlékirata a gazdasági, kulturális és politikai igények között a székely akciónak a román vidékekre való kiterjesztését is tartalmazta . Az 1910-es évektől - a nagyváradi és a temesvári hivatal révén - egyes románlakta vidékeket is bekapcsoltak az agrárprogramba. Szarka László kutatásai alapján a felvidéki gazdasági és társadalmi akció részleteit 1914 áprilisában vitatta meg Tisza István miniszterelnök a felvidéki főispánokkal Budapesten, az erre a célra összehívott bizalmas jellegű ún. „tót konferencián”. Szarka szerint az eperjesi kirendeltség létrehozása a magyar állami pozíciókat veszélyeztető szlovák agrármozgalom ellensúlyozására történt . Tisza a nemzetiségekkel, különösen a románsággal való megbékélés mellett bízott abban, hogy a nemzeti vitalitást lehet elfogadható keretekbe terelni és ellenőrzés alá vonni, így a kormányzat a megyei hatóságokkal együttműködve a nemzetiségi mozgalmakat (például birtokvásárlásokat) is figyelemmel követte . A temesvári kirendeltség különösen a birtokügyek alakulását illetően tette ezt, és jelentéseiben a magyar, illetve a magyarsággal szimpatizáló népek (rutén, német) gazdasági támogatását hangsúlyozta.

A magyar kormányok a gazdasági akciók megvalósítására kevés erőt, pénzt és időt fordítottak, de jelentőségük nem is annyira gazdasági-társadalmi hatásukban, mint inkább az egykorú magyar gazdaságpolitikai fordulatban mutatkozik meg, abban, hogy a liberális állam felismerte: nagyobb és közvetlenebb szerepet kell vállalnia a gazdaság fejlesztésében, így a regionális különbségek kiegyenlítésében, a fejlődésben elmaradt régiók felzárkóztatásának elősegítésében.

## A temesvári kirendeltség megalakulása és illetékességi területe

A temesvári hivatal 1913 első hónapjaiban szervezték meg. A minisztérium a temesvári központi irodába hét, minisztériumi tapasztalattal és gazdasági szakismerettel rendelkező tisztviselőt osztott be: Vásárhelyi Zoltán miniszteri titkár, a kirendeltség vezetője lett, a pénzügyi teendőket két miniszteri számtanácsos (*Blum Gyula* és *Lukachich Gyula*) látta el, *Fróniusz Oszkár* miniszteri fogalmazó mellett *Teschner Miklós* irodaségédítisz, valamint *Marschall Ferenc* „fizetéstelen” segédfogalmazó és *Ódor Béla* gazdasági segédtsz dolgozott. A kirendeltségnek havi és napidíjas alkalmazottjai is voltak: a két előadó, kirendeltségi felügyelő (*Voit Ottó* és báró *Csavossy Béla*) gazdasági ügyekkel, valamint a kirendeltség hatósága alá helyezett szakigazgatási szervekkel, hatóságokkal és a társadalmi tényezőkkel (egyesületek, szövetkezetek, gazdakörök) tartott kapcsolatot; az irodai munkát az írógép-kezelőnő és a szakdijnok látta el. A két napibéres szolgálóval együtt 13 alkalmazottja volt a központi irodának, de - az 1913. március 3-ai 2702/eln. sz. rendelet értelmében - német-szerb és román fordító, tolmács is dolgozott (3000 K illetményel) a hivatalnál . A hivatal működését két levélhordó, pénz- és csomaghordó, házmester, házmester-helyettes (együttal liftes) és négy újsághordó segítette. A kirendeltség hivatali helyiségeit a város belvárosi Korzójában található impozáns palotában, a Löffler-féle házban bérelte (Ferenc József út, C kapu).

Az állami *külhivatal* a délvideki térség legfontosabb agrárkérdéseit kívánta feltárni, valamint a szükséges javaslatokat, irányelveket kidolgozni. Ötletszerű segélyek és állami gyámkodás helyett kezdeményező és irányító szerepet vállalt a gazdasági haladás, az okszerű és belterjes mezőgazdaság előmozdítása érdekében .

A hivatalnak két igen eltérő fejlettségű megyét kellett koordinálnia: a fejlett gazdasági kultúrával rendelkező Temest és az egyik legfejletlenebb mezőgazdaságú Krassó-Szörény megyét.

A dél-alföldi Temes megye az ország egyik etnikailag legvegyesebb tája volt (40,8% román, 29,4% német, 11,9% magyar és 14,3% szerb lakossággal). A 11 járás 224 településén 389 386 lakos élt. A kedvező természeti adottságú vidék népsűrűsége magas, ugyanakkor a városiasodás következtében az agrárhányados alacsony (65,2%) volt a századfordulón. A szántón (aránya 70%) a vetésterület háromnegyedét a búza, a zab és a kukorica foglalta el. A szőlő aránya igen jelentős, ugyanakkor az erdő aránya alacsony (5%) volt. Különösen a bánáti svábság folytatott fejlett, intenzív gazdálkodást a tagosított birtokokon, vetésforgó, megfelelő gép- és eszközellátottság mellett. A növénytermeléssel ellentétben az állattenyésztés teljesítménye jóval szerényebb volt: a vezető szerepet a ló és a sertés játszotta, a szarvasmarha-állomány jelentős része a külterjesen tartott magyar fajta volt. A birtokszerkezetre a tehető (20-100 holdas) paraszti és a 100-200 holdas gazdaságok voltak jellemzőek, de viszonylag magas volt a 10-20 és a 200-1000 holdosok aránya is. A bér munka alkalmazása és a béretek - különösen az öt hold alatti bérlemények - gyakoriak voltak. A 100 hold feletti gazdaságok aránya nem érte el az országos átlagot, de az agrárproletariátus magas aránya (41,54%) összefüggésben állt a fejlett mezőgazdasággal és a bér munka elterjedtségével. A hagyományos agrárvilágból kiemelkedő Temes megye magasabb fejlettségű mutatókkal és műveltségi szinttel rendelkezett, mint az erdélyi régió többsége.

A délnyugat-erdélyi Krassó-Szörény megye ugyanakkor még a 20. század elején is a hagyományos nyomásos gazdálkodás, tagosítatlan és elmaradott birtokok agrárrégiója volt. A román többségű - a 14 járás 361 településén a lakosság 74,4% román, 10,8% német, 5,8% magyar, 3,3% szerb volt -, kedvezőtlen természeti adottságokkal rendelkező vidéken a hegyvidék dominált (Ruszká-havas, Csernai-havasok, Bánsági-hegyvidék), de gyakori volt az árvíz is (Duna, Maros, Temes). A magas agrárhányadosú (1900-ban 74,2%) régióban a gépesítés és az eszközellátottság alacsony szintű volt, a termékszerkezetet a búza, zab és kukorica jellemezte. Az állattenyésztésben a szarvasmarha (tarka fajták) mellett legnagyobb jelentőségű a juhtenyésztés (főleg racka) volt. A szabadforgalmú magánbirtok aránya alacsony (36,44%), szemben a korlátozott forgalmú földekkel (63,56%). Magas volt az államkincstári földek aránya (20,66%), és különösen sok (42,01%) a közföld (erdő, legelő általában), amely a hajdani katonai határon intézménnyel és hegyvidéki jelleggel függött össze. A birtokszerkezetet az 5-20 holdas kisgazdaságok jellemezték. A mezőgazdasági agrárproletariátus alacsony aránya (13%) abból adódott, hogy a fejlett nehézipar felszívta a helyi munkaerő-felesleget, másrészt a földközösségi rendszer maradványai megakadályozták a parasztság teljes elválását a földtől.

A bánsági megyékben tehát kedvező volt a földbirtok megoszlása: a 100 hold alatti kisbirtokok aránya 69,84%-ot, a nagybirtok 30,16%-ot jelentett. Krassó-Szörény megye hegyvidéki lakosságának megélhetését a külterjes szarvasmarhatartás jelentette, kiegészítő jövedelemforrás volt a nők háziipari tevékenysége a román és szerb hagyományok továbbélésének köszönhetően, valamint a kezdetleges gyümölcsstermesztés és méhészet.

A kirendeltségi hivatal működése során a Krassó-Szörény megyei lakosság gazdasági helyzetének javítására helyezte a hangsúlyt, ami a lakosság szegénységéből, a kereseti viszonyok elégtelenségéből, a mostoha természeti viszonyokból, a konzervatív és primitív gazdálkodási módból adódott. Mindezt az évente ismétlődő árvizek és az 1912-1913. évek elemi csapásai tovább fokozták.

## Költségvetés és tevékenység

Az állami kiadások átlagosan 5%-át jelentő agrárköltségvetésen belül az állami akciók feladatainak végrehajtásához biztosított keretösszeg folyamatosan nőtt, majd közel 3%-on stabilizálódott, ami három millió K körüli összeget jelentett. Fontos hangsúlyozni, hogy a tárca más forrásokon keresztül is támogatta ezen vidékek gazdaságát. A „Miniszteri kirendeltségek” cím alatt csak a hegyvidéki kirendeltség költségvetését részletezték, a többi „átalányképpen” határozta meg, amelynek előnye volt, hogy nem kellett mereven ragaszkodni az egyes feladatokra rendelkezésre álló költségtervhez. Ugyanakkor éppen ebből fakadóan nem is áll rendelkezésünkre elegendő adat arra, hogy pontosan milyen feladatokra mekkora [popup title="összeget" format="Default click" activate="click" close text="Indoklás a Földművelésügyi magy. kir. Ministerium 1913. évi költségvetéséhez. Bp., [1912] 119."] fordíthattak.

A temesvári kirendeltségi központ 80 000 K költségvetéssel kezdte meg működését, a fennmaradt 1914. évi költségelőirányzatnak köszönhetően azonban a temesvári hivatal részletes költségvetésébe is némi betekintést kaphatunk.

A személyi járandóságok között a tisztviselők illetményei, illetve az akcióban részt vevő személyek munka- és tiszteletdíjai (tulajdonképpen a társadalmi tevékenységet végzők állami prémiumai, jutalmi) szerepeltek (1913-ban 25 328 K, 1914-ben 33 500 K).

### A m. kir. földművelésügyi minisztérium temesvári kirendeltségének 1914. évi költségelőirányzata

#### Letöltés <sup>[3]</sup>

A kirendeltség dologi kiadásai között az iroda- (13 500 K), a házbér- (4000 K) és az útiköltségek (16 425 K), valamint a gyakorlati tevékenységek találhatók. Így a rét- és legelőművelési, a fásítási, majd később a vetőmag-kiosztási költségekre összesen 40 000 K-t kérvényezett a hivatal; a kiosztott tenyészállatok biztosítására, az állatdíjazásokra, a kiosztási kedvezményekre és az elhullott állatok utáni kártalanításokra, a kiosztott tenyészállatok tartására, valamint a gazdasági gépek és eszközök kiosztására, az állatjárványok elfojtására 22 000 K-t; Krassó-Szörény megyei nép gazdasági helyzetének javítására 50 000 K-t; a háziipar és a méhészet támogatására 10 000 K-t. Az első működési évben ezekre a gyakorlati tevékenységekre valószínűleg jóval kevesebb költségvetési keret jutott.

Az állami akciók egységes szemléletű kezelését mutatja, hogy egyes esetekben feladat szerint (mederrendezési, partbiztosítási, talajjavítási [öntözés, alagsóvezetés] és vízmosás-megkötési munkálata; községek vízellátási és csatornázási költségeire; gazdakörök és szövetkezetek ügyeire) elkülönítve állapították meg a költségeket. Annyi bizonyos, hogy 1914-ben a hivatal a szövetkezetek és gazdakörök támogatására 30 000 K-t és a mederrendezési, talajjavítási és vízmentesítési feladatokra pedig 30 000 K-t irányzott elő.

1913 tavaszán a kirendeltség első feladata volt az időjárás pusztításainak enyhítése: segélyezés és támogatás a rendelkezésre álló 30 000 K költségvetési keretből. A szükséges élelmiszert - főként kukorica és őszi vetőmagokat - kedvezményesen megállapított egységáron, készpénzfizetés ellenében osztották ki az árvíz vagy a tartós esőzések következtében károsult kisgazdáknak és középbirtokosoknak (bérlők). A kirendeltség az állami (kisbéri, bábolnai, mezőhegyesi és fogarasi) ménesbirtokok, valamint a gödöllői koronauradalom készleteiből vásárlás útján szerezte be a szükséges terményeket; a községek az igényeket a birtokok igazgatóságainál adták le. Egy gazda egyfajta gabonaneműből 100 mázsát, egyéb magvakból pedig tíz mázsát vásárolhatott vetési célra. Kisbirtokosok esetében a szállítási és szákolási költségeket is az állam vállalta, középbirtokosok (bérlők) esetében csak a szákolási költségeket. Az árkedvezmény mértéke vidékenként, az elemi csapások mértékétől függően változott, ahol feltétlenül szükség volt, legfeljebb egyévi hitelt engedélyezett a kisgazdáknak a törvényhatóság, a középbirtokosok esetében pedig a megyei gazdasági egyesület igazgató választmányának készfizető kezessége is szükséges volt. A vetőmagkiosztás a főispánok felügyelete és azonnali jelentéskötelezettsége mellett zajlott, de a gyors lebonyolítás érdekében a gazdasági felügyelőségek szolgálatát is igénybe vették.

A temesvári hivatal 1913 őszén 2000 métermáza (q) őszi búzavetőmagot osztott ki, e célra a minisztérium 14 000 K-t engedélyezett. Így a hivatal közbenjárásával Temes és Krassó-Szörény vármegyék árvíz folytán károsult kisgazdái év végéig összesen 5437 q búzavetőmaghoz jutottak, hogy a következő évi termés biztosítani tudják.

A kirendeltség 1914 tavaszáig az árvíz katasztrófa sújtotta déli területeken a megye hivatalos köreivel és gazdatársadalmi szervezeteivel együtt 57 vagon őszi búza, 16 vagon zab, 6,5 vagon árpa, 26 vagon tengeri vetőmagot osztott ki, amelyből 2432 q kedvezményes áron és hitelben történt, míg 460 q búza vetőmag kedvezményes áron készpénzfizetés mellett. Részben kedvezményes áron, készpénzfizetés mellett, részben hitelben osztottak ki 2,5 vagon burgonya-vetőgumót. A

hitelben kiosztott termények értéke 59 636 K 68 fillér volt. Az árvíz miatt ínségben szenvedő krassó-szörényi lakosság között nyolc községben 118,5 q burgonya és 11 községben 444,5 q tengerit ingyen osztottak ki 8164 K 21 fillér költséggel.

A hivatal nagy hangsúlyt fektetett a gazdasági szervezetekkel való együttműködésre, e célból - a kirendeltségek történetében egyedülálló módon - megalakította a véleményező és támogató gazdátanács intézményét, tagjai a megyék fontosabb társadalmi szervezeteinek képviselői (megyei gazdasági egyesületek, Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete) voltak. Egyedül a temesvári hivatal esetében van adat arra, hogy a kirendeltség az alárendelt hatóságokkal - a megyei gazdasági felügyelőségekkel, a kerületi szőlészeti és borászati felügyelőséggel (Fehértemplom), az állami szőlőteleppel (Temesrékás), valamint faiskolákkal (Lugos, Csák) - közös értekezleten tárgyalta meg a fontosabb ügyeket, így például 1913. május 17-én a jövő évi költségvetés-tervezetet. Az alárendelt hivatalok gyakran fordultak a kirendeltséghez útbaigazításért, ezért a hivatal több ízben kérte a minisztériumot, hogy „minden rendelet és intézkedés, melyek a vezetésem alatt álló kirendeltséghez tartozó hivatalok, intézmények és szakközegek működését érintik - 4670/eln. sz. rendelet 3. paragrafusában értelmében jövőben velem közölni méltóztassék”.

A temesvári hivatal - a többi kirendeltséghez hasonlóan - nagy hangsúlyt helyezett a falusi társadalom megszervezésére, majd támogatására, mert a tapasztalat szerint nélkülözhetetlenek voltak az értelmes és megbízható helyi vezetők a gazdasági akciók kivitelezésében. A gazdakörökben egyesített falusi társadalom jelentette a kormányprogram megvalósításának alapját, a gazdasági tudás terjesztésének, a vagyoni és szellemi javak megvédésének és céltudatos gyarapításának, valamint az önszervezésre való szervezkedésnek a leghatékosabb eszközeit. A hivatal igen fejlett gazdaköri hálózatot örökölt: működési körzetének felén már tevékenykedett gazdakör. Ugyancsak támogatta a szövetkezeti ügyet, de csak a fejletlen, társadalmi vezetővel nem rendelkező vidékeken alapított újakat; a fejlettebb területeken a helyi kisgazda közönség feladata volt a szövetkezeti eszme terjesztése. Mindkét megyében a hitel- és állatbiztosító szövetkezetek alakítására volt hajlandóság. Míg Temes megye fejlett hitelszövetkezet-hálózattal rendelkezett, a fogyasztási és állatbiztosító szövetkezetek létesítése csak lassan haladt. Krassó-Szörényben állatbiztosító szövetkezet volt több, ezért a kirendeltség - a nagyrészt román ajkú lakosság körében - a hitelszövetkezetek népszerűsítésére fektetett a hangsúlyt. A kirendeltség az Országos Központi Hitelszövetkezet tagjainak berendezési költségeit államsegély *kiszűrésével* támogatta, és hangsúlyozta szerepüket a nemzetiségi pénzügyi intézetek tevékenységének ellensúlyozásában, az uzsora elleni küzdelemben, a kölcsönnyújtásban, sőt a román pénzügyi intézeteknél korábban felvett kölcsönök konvertálásában, illetve mezőgazdasági termények nagybani beszerzésében és eladásában. A hivatal helyszíni kiszállások alkalmával mérte fel a hitelszövetkezetek működését, és a főispántól szerzett értesülés alapján magyar nemzeti szempontból „megbízhatóság és hazafiság tekintetében” is értékelte azokat.

A kirendeltség erkölcsileg és anyagilag támogatta a városi karitatív és szociális egyesületek működését is. Így a Temesvári Népiroda Egyesületet, amely könyvtárral és a vele kapcsolatban álló Népakadémiai Munkásgimnáziummal népies ismeretterjesztő előadásokkal, ingyenes jogsegélyszolgálatot szolgált a városi szegényebb munkásréteg, valamint a Temesvár környéki agrárnépesség érdekeit, politikai tendenciáktól mentesen, de a magyarosítás ügyét szolgálva. A kirendeltség a falusi közönség fokozott támogatását, valamint a szociálpolitikai és gazdasági tárgyú előadások fontosságát hangsúlyozta. Hasonlóan sokoldalú szociális és emberbaráti tevékenységet fejtett ki a Versei Népvédelmi Iroda, amely ingyenes jogsegélyszolgálatot és kulturális tevékenységet folytatott a városi munkások és a környékbeli falusi kisgazdák körében.

A temesvári hivatal a gazdasági ismeretek és szakértelem terjesztése érdekében tanulmányutakat és a Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesületével együttműködve népies gazdasági előadásokat szervezett kisgazdáknak. Több nyelven osztottak ki népies nyelvvezető gazdasági könyveket és füzeteket, különösen a tagosítás népszerűsítése érdekében.

A kezdetlegesen gazdálkodó Krassó-Szörény megyében vetőmagcserével próbáltak a terméseredményen javítani. A kirendeltség az árvíz sújtotta vidékek helyszíni tanulmányozása alapján felhívta a földművelésügyi kormányzat figyelmét, hogy az árvizek a korlátlan legeltetés okozta erdőpusztítás következményei. Különösen az egykori határörvidékeken volt nagyarányú a kopárosodás, így az orsovai és teregovai járásek közlegelőin. A könnyelmű és nagyarányú erdőirtáson a kirendeltség javaslata szerint feltétlenül szükséges segíteni fásítással, erdősítésekkel, talajvédelemmel, valamint a vízmosságok megkötésével és a partvédő munkálatok elvégzésével. Átmenetileg a korlátlan juhlegeltetés felfüggesztését javasolta más legelőterület kijelölésével vagy egyéb (ipari) mellékkereseti lehetőségek biztosításával.

A kirendeltség figyelemmel kísérte a megyék birtokpolitikai akcióit a kis- és törpebirtokosok megmentése érdekében. A hivatal megalakulása után Vásárhelyi Zoltán kirendeltségi vezető bizalmasan felkérte Póka Józsefet, Krassó-Szörény megye gazdasági egyesületének titkárát, hogy kísérje figyelemmel a parcellázási ügyeket, és a visszaélésekről tájékoztassa őt. A titkár bizalmas levélben számolt be a lelkiismeretlen ügyvédi garázdálkodásokról és arról, hogy egyes bankok olyan kölcsönügyletekbe vitték bele a telepeket, amely a teljes eladósodásba sodorta őket. A titkár fontosnak tartotta, hogy a kirendeltség ingyenes jogi tanácsadást nyújtson a rászorulóknak. A délvidéken ugyanis nagyarányú magántelepítés zajlott a XX. század elején, a jövedelmező parcellázást azonban nem szabályozta törvényes rendelkezés. A magyar, rutén és német telepeket több esetben pénznélküli közvetítők magánvállalkozásai hozták létre, akik a birtokokat (értéktelen földcsikok) magas áron értékesítették az eladósodott kisgazdáknak.

A kirendeltség igyekezett megszüntetni a parcellázások okozta visszaéléseket, az ügyeket kivizsgálta, és tárgyalást folytatott a nyomasztó birtokterhek csökkentésére. A hivatal megszervezte az ingyenes jogvédelmet kölcsönyszerzési, adó-, telekkönyvi, gyám- és közigazgatási ügyekben.

Sikeresen járt el például a (facsádi járás borszori körjegyzőségéhez tartozó) kisszécsényi csángó telepesek érdekében. A kirendeltségi központ megszüntetése miatt azonban nem tudott érdemi módon segíteni öt mezősomlyói telepes család ügyében.

A kirendeltség Krassó-Szörény megye hegyvidéki területein az éghajlati és talajviszonyoknak megfelelő gyümölcsstermesztés meghonosítására törekedett. Támogatta a fehértemplomi borközségek felállítását, amely a modern borkezelési eljárások terjesztését és a borértékesítés előmozdítását célozta. A szőlőilonca (moly) elleni védekezés a kirendeltség közvetítésével történt, költségadománya fedezte a fehérégyházi szőlészeti és borászati telep permetezőgép-szükségletét.

A zöldségtermelést a Temes megyei sváb gazdák között népszerűsítették, eredménye kisebb zöldségtermelő telepek megalakulása volt (Újarad). A térség városainak zöldségellátása a zöldségtermelést addig monopolizáló bolgárkertészek kivándorlása miatt nehéz helyzetbe került. A kirendeltséghez 1913 folyamán több magánszemély nyújtott be kertészeti létesítésének támogatására több ezer koronás kérvényt, de a minisztérium elvből nem támogatta magánszemélyek ilyen nagyarányú segítségét, és anélkül fedeztetett sem rendelkezett ilyen célra. Elsősorban a nagyobb fogyasztóképesseggel városok mellett támogatta bolgárkertészetek létesítését, így Temesváron már 1912 őszétől felmerült egy zöldségtelep megalakítása állami támogatással. A szükséges szakigazgatási szervek kérésére miatt a városi tanács a kirendeltséghez fordult segítségért, amely 1913 őszén, helyszíni szemlén kijelölte a zöldségtelep céljaira alkalmas, városi tulajdonban levő területet, majd megkezdte a szükséges előmunkálatokat. A város egyre súlyosabb zöldségellátási gondjaival a helyi sajtó is foglalkozott. Ugyanakkor a Lugosi Kertészszövetkezet, amely a vidék kertészkedő birtokosait tömörítette az egységes termelés és nagybani értékesítés céljából, részvétlenség miatt meghiúsult 1913 őszén.

A kirendeltség a minisztérium pályázati hirdetményeit a helyi lapokban díjtalanul tette, így a kolozsvári gyógynövény-tanfolyamot is, ahol lelkészek és tanítók a vadon termő növények szedésével és értékesítésével ismerkedtek meg. A résztvevők személyére a kirendeltség tett javaslatot.

A legelőjavítás és a legelőterületek biztosítása szintén a kirendeltség fontos feladatát képezte. A hivatal rövid fennállása alatt - együttműködve a megyei gazdasági felügyelőségekkel - megkezdte néhány település közlegelőjén a legelő javítását (Zsuppa, Karánsebes, Temeshidegkút). Közbenjárásukra a községi legelőkön csordaitatókat (Zsuppa, Radmanóc) és fűrt kutakat (Lugosegres, Bégahosszúpaták) helyeztek el. A kirendeltség az osztatlan közös legelőkről szóló 1913:X. törvények megkötését a törvény kihirdetése előtt részletesen ismertette, és megtárgyalta a helyi érdekeltekkel. A legtöbb megkeresés a közlegelők feltörésére vonatkozott, a szántónak értékesített bérleményből származó jövedelmet a kirendeltség javaslata alapján legelőalapnak kezelte a községek, amelyet az állatállomány feljavitására (apaállatok beszerzésére, bikaistállók építésére), illetve a legelő-visszaállítás és legelőjavítás költségeire vagy hiteltörlesztésre fordítottak (Újbesenyő, Temesváron, Nagyszilas, Fónlak, Temeslélcs községek). Sok kérvény vonatkozott a közlegelőkön való mellékkereseti lehetőségek engedélyezésére, így téglavetésre való felhasználásra (Várbogsán), gőztéglagyár (Karaszjeszenő), munkaházak (Liebling), kőfejtés (Lukácskő), közbányóhid (Móriczföld) és temető (Újbodrog) céljaira, de nyilvános árverés útján szarvasmarhák bérlegeltetésére (Mercesfalva) is, illetve a közlegelő egy részének eladására (Szabadfalva). A kirendeltség pártfogásába vette a panyói német telepek legelővételének ügyét, akik az államkincstár aradi jószágigazgatósága által bérbe adott 96 hold hosszúagi legelőterület kívánták törlesztése kölcsönből megvenni. „A kormányhú alattvalók” a legelőszerzés révén Amerikába kívándorolt társaik visszatartását és legelőszövetkezet alakítását helyezték kilátásba.

Sok problémát okoztak az önkényes magánfelváltások, ilyenkor a közlegelő terményeiből részben gyümölcsfákkal ültettek be (Várbogsán), vagy engedély nélkül feltörték szántónak (Belence), esetleg még bérbe is adták (Temeshidegkút). Komornokon az elbirtokolt területek karhatalmi visszavételét is kilátásba helyezte a kirendeltség.

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében a kirendeltség a gazdasági felügyelőségekkel együttműködve tenyészmárha díjazásokat rendezett, de az apaállatok megfelelő kiválasztására, elhelyezésére, gondozására és takarmányozására is figyeltek. Hozzájárulásával épült Vársomlyó közlegelőjén bikaistálló és pásztorlak.

A méhészetnek, mint kiegészítő jövedelemforrásnak kedvező természeti feltételei és nagy tradíciói voltak a Délvidéken. A kirendeltség Temesváron méhészeti gazdasági és szakiskola felállítását kezdeményezte; a méhtermékek (méz) értékesítésével, a méhlegelők javítása céljából mézelő növénymagvak és csemetefák, valamint méhcsaládok és méhészeti eszközök ingyenes, illetve kedvezményes kiosztásával foglalkozott.

A hivatal Krassó-Szörény megyében kereset-kiegészítési céllal szervezett nők számára pl. hímző háziipari tanfolyamokat. A temesvári részleg - hasonlóan a többi külhivatalhoz - a háziipar állami támogatása mellett érvelt.

A térség munkaerőhiányán munkaközvetítő tevékenységgel próbált javítani a hivatal: magyar nemzeti szempontok alapján székely cselédeket és munkásokat helyeztek el sváb közép- és kisbirtokosoknál.

A kirendeltség a többi hivaltaltól eltérően kiemelt figyelemmel kísérte a nemzetiségi és a társadalmi (szocialista) mozgalmak alakulását, a kérvények kivizsgálásakor a nemzeti hűség fontos szempont volt. A délvidéki hivatal így foglalta össze nemzetiségi politikáját: a mezőgazdasági kultúra céltudatos terjesztésével „lehet őket a magyar nemzeti haladás közösségébe belevonni, megteremtve számukra a gazdasági haladás előfeltételeit és existenciájuk biztonságát.”

A temesvári hivatal tevékenysége rövid fennállása miatt nehezen értékelhető és számszerűsíthető. A segélyezés lebonyolítása és a korszerű mezőgazdasági módszerek mellett azonban a kormányzat figyelmébe ajánlotta a délvidéki megyék legfontosabb gazdasági és társadalmi problémáit is (erdőpusztítás miatt árvízveszély, magánparcellázások, hegyvidéki román falvak gazdasági elmaradottsága).

## Források

### 1. A m. kir. földművelésügyi minisztérium kirendeltségeinek szervezeti szabályzata

(Kiadatott a m. kir. földművelésügyi miniszter 1913. évi április 28-án 4670/el. számú rendeletével.)

#### 1. §

- 1. A m. kir. földművelésügyi minisztérium hegyvidéki kirendeltségének (székhelye: Munkács) működése Bereg, Máramaros, Sáros, Szatmár, Szepes, Ung, Ugocsa és Zemplén vármegyékre,
- 2. a m. kir. földművelésügyi minisztérium marosvásárhelyi kirendeltségének (székhelye: Marosvásárhely) működése Brassó, Csik, Háromszék, Kisküküllő, Maros-Torda és Udvarhely vármegyékre,
- 3. a m. kir. földművelésügyi minisztérium kolozsvári kirendeltségének (székhelye: Kolozsvár) működése Alsófehér, Hunyad, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos vármegyékre,
- 4. a m. kir. földművelésügyi minisztérium felvidéki kirendeltségének (székhelye: Zsolna) működése Árva, Bars, Gömör-Kishont, Liptó, Trencsén, Turóc és Zólyom vármegyékre,
- 5. a m. kir. földművelésügyi minisztérium nagyváradi kirendeltségének (székhelye: Nagyvárad) működése Arad, Bihar és Szilágy vármegyékre s végül
- 6. a m. kir. földművelésügyi minisztérium temesvári kirendeltségének (székhelye: Temesvár) működése Krassó-Szörény és Temes vármegyékre terjed ki.

#### 2. §

A kirendeltségek feladatát képezi, hogy:

- a) a területek gazdasági viszonyait, azoknak minden ágazatát állandóan figyelemmel kísérik, azok fejlesztését s a gazdaközönség anyagi és erkölcsi megerősödését megszabott hatáskörükben és a rendelkezésükre bocsájtott hitel keretei között minden lehető módon előmozdítják, s a célból a mutatkozó szükségletre képest indítványokat, javaslatokat terjesszenek a földművelésügyi miniszter elé;
- b) a gazdaság érdekében hozott s azzal kapcsolatos törvények és rendeletek végrehajtását hathatósan ellenőrzik, illetve az ezen törvények végrehajtásával megbízott hatóságok ez irányú munkáját állandóan figyelemmel kísérik s azokat ezen munkájukban támogatják,
- c) a földművelésügyi miniszter rendeleteit végrehajtsák, illetve végrehajtsák, s az egyes ügyágak körében a nyert felhatalmazás erejéig önállóan intézkedjenek;
- d) a területükön működő s a kirendeltség alá rendelt szakhivatalok, intézetek és önálló működésre jogosított szakközegek tevékenységét ellenőrzik, azokat tevékenységre ösztönözzék és feladatuk teljesítésében támogatják;
- e) a területükön működő és gazdasági célt szolgáló egyesületek, gazdakörök, gazdasági munkásegységek, szövetkezetek alapszabályszerű működését figyelemmel kísérik, azokat feladatuk teljesítésében támogatják, a gazdatársadalomnak testületi és szövetkezeti szervezkedését elősegítik, s mindazon kérdésekben, amelyek intézésébe a gazdatársadalmi szervezetek bevonhatók, azokkal lehetőleg karöltve járnak el.

Hogy a m. kir. földművelésügyi minisztérium egyes ügykörében a kirendeltségek milyen önálló hatáskörrel ruháztatnak fel, illetve hogy egyes ügyekben milyen mérvig járnak el a kirendeltségek önállóan, azt külön rendeletek állapítják meg.

#### 3. §

A földművelésügyi minisztérium alá tartozó s az 1. §-ban felsorolt vármegyék területén működő összes hivatalok és közegek - az 5. §-ban felsoroltak kivételével - az illető vármegye területére illetékes miniszteri kirendeltség hatósága alatt állanak, s a működésükre vonatkozó rendeleteket és utasításokat - amennyiben valamely fennálló törvény másként nem intézkedik - a kirendeltség útján veszik, s viszont a minisztériumhoz intézett mindennemű jelentéseiket a kirendeltség útján terjesztik elő.

A külső közegek oly esetekben, midőn az ügy sürgőssége ezt feltétlenül megkívánja, közvetlenül a minisztériumból is kaphatnak utasítást, a külső közegekhez bármely ügyben közvetlenül kiadott rendelkezés azonban egyidejűleg mindenkor az illetékes kirendeltséggel is közöltetik.

#### 4. §

Nem tartoznak a miniszteri kirendeltségek alá a különböző szakoktatási és tudományos intézetek (iskolák, kísérleti állomások), továbbá a különböző uradalmak és birtokok, lótenyészintézetek, fürdők, nyaralótelepek s az ingatlan állami vagyon kezelésére rendelt hivatalok és közegek, erdészeti és vízügyi hivatalok és közegek. Mindezen hivatalok és közegek is azonban a kirendeltségek közvetlenül vett megkeresésére azokat működésükben támogatják s a kirendeltség működését érintő ügyekben azokkal egyetértőleg járnak el. Viszont a kirendeltségek is ezen hivatalokat és közegeket megkeresésük alapján működésükben támogatják.

#### 5. §

A miniszteri kirendeltség a kirendeltség működési területén eljáró alárendelt hivatalok, intézetek, önálló működésre jogosított közegek felett felügyeleti és ellenőrzési jogot gyakorol s ebből folyólag:

- a) személyi ügyekben a m. kir. földművelésügyi miniszterhez intézett felterjesztéseiket, jelentéseiket, javaslatukat, kérelmüket közvetlő, véleményezi,
- b) az engedélyezett szabadságidő igénybevételének idejét megállapítja, illetve nyolc napnál továbbra nem terjedő szabadságidőt engedélyez.

#### 6. §

A miniszteri kirendeltségek úgy a vett rendeletek, mint a saját hatáskörükben tett intézkedések végrehajtásánál a hatóságuk alá tartozó összes tisztviselőket és közegeket azoknak tulajdonképpeni hivatali ügykörén túl is igénybe vehetik, s azok az illetékes kirendeltségtől vett utasításokat végrehajtani tartoznak.

Ha valamelyik hivatalfőnök vagy önálló működési körrel felruházott közeg a kirendeltség részéről vett utasítást jogosulatlanul találja vagy annak végrehajtása ellen aggályai lennének, kívánhatja, hogy ez iránti indokolt előterjesztését a kirendeltség a minisztériumhoz felterjessze - a vett utasítás azonban, ha annak végrehajtásához a kirendeltség ennek dacára ragaszkodik, ez esetben is végrehajtandó.

## 7. §

A kirendeltségek az egyes intézkedések helyi végrehajtását rendszerint csak az esetben végzik saját személyzetükkel, ha azok a közigazgatási hatóságok vagy a társadalmi szervezetek által nem végezhetők.

## 8. §

Amennyiben a rendeletek végrehajtása közben előre nem látható dolgok, akadályok merülnek fel, melyek azonnali intézkedést igényelnek, s ezek elmulasztása kárral járna, köteles a kirendeltség a hatáskörre való tekintet nélkül, utólagos jóváhagyás kérése mellett az érvényben levő törvények és rendeletek keretein belül saját belátása szerint azonnal intézkedni. Ilyen esetben az intézkedéssel egyidejűleg a m. kir. földművelésügyi miniszterhez indokolt, szükség esetén távirati jelentést tesz.

## 9. §

A kirendeltségek személyzetét a miniszter rendeli ki, illetőleg osztja be. A kirendeltségek személyzete úgy állítandó egybe, hogy abban a gazdasági szakképzettség kellően képviselve legyen.

Minden egyes kirendeltség élén a miniszter által kirendelt tisztviselő áll, aki a kirendeltség egész személyzetének, úgyszintén a hatáskörébe utalt hivatalok, intézetek vezetőinek és önálló működésre jogosított hivatali közegeknek főnöke.

## 10. §

A kirendeltség vezetőjének állandó helyettesét a miniszter jelöli ki. Az állandó helyettes a hivatalfőnök távollétében vagy akadályoztatása esetén a hivatalfőnökre nézve megállapított hatáskörben és ugyanolyan felelősség mellett önállóan intézkedik; a kirendeltség vezetője azonban bizonyos ügyekre nézve az intézkedést távolléte vagy akadályoztatása esetére is fenntarthatja magának.

Ha állandó helyettes kijelölve nincs, a kirendeltség vezetőjének helyettesét esetről esetre ugyancsak a miniszter jelöli ki.

## 11. §

A kirendeltség összes teendőinek pontos és helyes ellátásáért a hivatalfőnök személyesen felelős.

## 12. §

A kirendeltség hivatalos kiadványait a főnök írja alá. Jogában áll azonban állandó helyettesét vagy szükség esetén a tisztviselő személyzet más tagját is bizonyos ügyekre nézve állandóan vagy meghatározott időtartamra a kiadmányozási joggal felruházni. A felruházás mindenkor írásbeli meghatalmazás alakjában eszközözendő, és abban az illető ügyek pontosan meghatározandók. A meghatalmazás a miniszternek azonnal bejelentendő. A meghatalmazott tisztviselő által kiadott ügyekért a kirendeltség vezetője teljes felelősséggel tartozik.

## 13. §

A kirendeltség vezetője:

- a) felfogadja és elbocsátja a megállapított létszám és javadalmasítás keretén belül a napidíjas és segédszemélyzetet, a szegődményes vagy kisegítő szolgálatot, az örökös és a többi alsóbb rendű személyzetet, megállapítja továbbá azoknak a szolgálati kötelességeit;
- b) végrehajtja a díjnokokra vonatkozó szabályzatot;
- c) az alárendelt tisztviselőt az államszolgálatba való belépés alkalmával szabályszerűen felelteti;
- d) beosztja a kirendeltség központi személyzetét és megállapítja annak teendőit;
- e) a rendelkezésére bocsátott költségvetési hitel keretében egy és ugyanazon egyéni éven belül összesen 200 K-t meg nem haladó jutalmat vagy segélyt engedélyezhet;
- f) a szolgálati és minősítési táblázatokat vezeti és őrzi;
- g) 50 koronáig terjedhető rendbíróságot alkalmazhat; a rendbüntetés előtt azonban a mulasztót igazolás végett meg kell hallgatnia;
- h) központi személyzete részére 4 heti szabadságidőt engedélyezhet;
- i) a központi személyzet útínaplóját érvényesíti és utalványozza; a kirendeltség vezetőjének és a rangidős számvevőszéki tisztviselő útínaplójának kivételével, amelyek közvetlenül a minisztériumhoz terjesztendőek fel;
- j) az alárendelt központi személyzet részére rendkívüli szolgálat ellenében az engedélyezett hitel keretén belül esetről esetre 50 koronát meg nem haladó, rendkívüli munkadíjat utalványozhat;
- k) a kirendeltség és az alárendelt hivatalok és önálló működésre jogosított közegek részére a szolgálat szempontjából feltétlenül szükséges leltári tárgyakat az engedélyezett hitel keretén belül beszerezheti.

## 14. §

A miniszteri kirendeltségeknél s az alárendelt hivataloknál szolgálatot teljesítő tisztviselők minősítése a következőképpen történik.

- a) a kirendeltség vezetőjét minősíti azon ügyosztály vezetője az osztályfőnökkel, amelynek ügykörébe a kirendeltségek személyi ügyei tartoznak;
- b) a kirendeltség központi személyzetét a kirendeltség vezetője a kirendeltségek személyi ügyeivel foglalkozó ügyosztály vezetőjével;
- c) az alárendelt hivatalok, intézetek vezetőit és az önálló működésre jogosított hivatali közegeket a kirendeltség vezetője az illető tisztviselőre illetékes ügyosztály vezetőjével;
- d) az alárendelt hivatalokhoz beosztott személyeket az illető hivatal vezetője a kirendeltség vezetőjével.

## 15. §

A kirendeltségeknél a hivatalos órákat a hivatalfőnök állapítja meg.

## 16. §

A miniszteri kirendeltségek az ügykörükbe utalt bevételek és kiadások foganatosítása és ezzel kapcsolatban azok elszámolása céljából házipénztárral láttatnak el.

A házipénztárt az oda, a pénztárnoki és az ellenőri teendők ellátására beosztott két tisztviselő képviseli, és a pénztár kezeléséért is minden tekintetben, elsősorban ez a két tisztviselő egyetemleg felelős.

A pénztár kezelését és a pénztár körüli teendők mikénti ellátását a részletes pénztári és számviteli utasítás szabályozza.

## 17. §

Az időszakonként felmerülő kiadások fedezésére, valamint megjelölt célokra esetről esetre a minisztérium által folyóvá tett költségadományok és előlegek terhére, a minisztérium által évenként jóváhagyott költségvetés és működési tervzetben, valamint az esetről esetre kiadott rendeletekben megállapított célokra és az ott megszabott összegek keretén belül a kirendeltségek vezetői teljes anyagi felelősség mellett a házipénztárra utalványozási joggal ruháztatnak fel.

Az utalványozás formáját és feltételeit a részletes pénztári és számviteli utasítás állapítja meg.

## 18. §.

A szolgálati viszonyoknak ezen szabályzat által nem érintett kérdéseiben az állami alkalmazottakra vonatkozó szolgálati szabályok (Szolgálati szabályok gyűjteménye. Második bővített kiadás, kiadta a m. kir. Pénzügyminisztérium, Budapest, 1896.) az irányadók.

*Jelzet: Magyar Országos Levéltár K 184 1913. 128. tétel 87548/112347. A magyar. kir. Földművelésügyi Minisztérium kirendeltségeinek szervezeti szabályzata.*

## 2. Vásárhelyi Zoltánnak, a temesvári kirendeltség vezetőjének költségvetési tervezete Serényi Béla földművelésügyi miniszternek

Nagyméltóságú m. kir. földművelésügyi Minister Úr

(Nagyméltóságú gróf Serényi Béla dr., valóságos belső titkos tanácsos, m. kir. földművelésügyi Minister Úrnak Budapest)

Nagyméltóságod folyó hó 7-én 47.141 szám alatt kelt magas rendeletére van szerencsém a temesvári ministeri kirendeltség 1914. évi költségelőirányzatát az alábbi tiszteletteljes megjegyzésekkel felterjeszteni.

A személyi járandóságok 1. rovatának 1. alrovatában néhány magasabb állást irányoztam elő, mint a milyeneket a temesvári ministeri kirendeltség központi irodájába beosztott tisztviselők ezidőszerint tényleg betöltenek. Tettem ezt arra az eshetőségre való tekintettel, hogy a jövő évi költségvetésnek törvényerőre való emelkedéséig a m. kir. földművelésügyi ministerium központi tisztviselőinek létszámaiban oly arányú változások lesznek, hogy az illető tisztviselők mostani ranghelyük - és érdemességüknél fogva előléptetettnek, mikor is magasabb illetményeik a kirendeltség költségadományát fogják terhelni.

Beállítottam az előirányzatba két a IX. fizetési osztályba sorolt kirendeltségi felügyelői állást is. A szolgálat érdekében fekvőnek tartom ugyanis azt, hogy a kirendeltségnél most havi átalány mellett alkalmazott két előadó működési körének megfelelő állást töltsön be, amire az illetők teljes mértékben érdemesek is. A munkakörüknek megfelelő állás betöltése a kirendeltség hatósága alá helyezett közegekkel, a közigazgatási hatóságokkal, valamint a társadalmi tényezőkkel való érintkezés szempontjából is felette kívánatos lenne.

A kirendeltség központi irodájába beosztott irodasegédet immár 10 év óta áll a földművelésügyi tárca szolgálatában. 1903-ban, mint igazolványos altiszt kineveztettem a m. kir. földművelésügyi ministerium segédhivatali szervezetének egyesített létszámba a XI. fizetési osztályba valóságos irodasegédet. 1909-ben az említett statusból való kivétele mellett áthelyeztettem a Központi szőlészeti kísérleti állomáshoz. Ezen szolgálatában többször megkíséreltettem az általa betöltött állásnak a X. fizetési osztályba való átszervezése, ami azonban eddig keresztülvélhető nem volt, holott több tisztviselőtárs, ki annak idején a ministerium segédhivatali tisztviselőinek egyesített létszámban mögötte rangsorolt, azóta már a X. fizetési osztályba jutott. Ezen átszervezés 300 korona többletet igényel.

A személyi járandóságok 1. rovatának előirányzott magasabb állások a mai állapottal szemben a fizetések, személyi pótlékok és lakpénzek tekintetében összesen 3900 K. többletet eredményeznek.

A személyi járandóságok 3. alrovatában egy írógépközelő és egy szakdíjnak illetményeit a jövő évben várható nagyobb ügyforgalomra való tekintettel kellett előirányoznom.

A dologi kiadások 1. alrovatában „Ügyviteli és vegyes kiadások” címén felvett 4000 koronában a Nagyméltóságod folyó évi március hó 3-án 2702/eln. sz. alatt kelt magas rendeletével a német, serb és román fordító és tolmács díjazására engedélyezett 3000 K. is fedezetet talál.

A dologi kiadások 2. alrovatában feltüntetett kirendelési pótlék az 1. rovat 1. alrovatában felvett magasabb állások alapulvételével állítottak össze és a mai állapottal szemben 2463 K. többletet eredményeznek.

A dologi kiadások egyéb tételeit valamint az átmeneti kiadásokat, miután a kirendeltség az előző évek tapasztalataira még nem támaszkodhatik, hozzávetőleges számítások alapján kellett összeállítanom.

A Krassó-Szörényvármegyei nép gazdasági helyzetének fokozatos javítására egyrészt, az itteni lakosság nagy részének szegényebb voltára és gazdasági hátramaradottságára való tekintettel másrészt, és főleg az utóbbi években lezajlott nagy árvizek s egyéb elemi csapások által okozott károk részbeni enyhítésére kellett nagyobb összeget előirányoznom.

Mély tisztelettel megjegyezni bátorodom, hogy a jelen költségirányzat összeállításánál csak a kirendeltség ezidőszerinti működési területére nézve kívánatosnak mutatózó tevékenységből folyó szükségletek fedezését tartottam szem előtt. Ha tehát Nagyméltóságod a törvényhozás elé olyan javaslatot terjesztene, amelynek alapján 1914-től kezdve más vármegye is a temesvári ministeri kirendeltség működési körébe utaltatnék, kérem kell, hogy a vezetésem alatt álló kirendeltség előirányzatát megfelelően felemleni kegyeskedjék.

A jelen költségelőirányzatba családi pótlékokat, minthogy azokról a központi hitelnél történik gondoskodás, nem vettem fel. A kirendeltségnél alkalmazott családos tisztviselők részére a mai állapotnak megfelelően engedélyezett családi pótlékok összege évi 2000 koronát tesz ki. - Amennyiben a kirendeltségi felügyelői állások szervezésére nézve tett tiszteletteljes javaslatom Nagyméltóságod intenczióival megegyeznék, az érdekelt alkalmazottaknak kir. felügyelővé való kinevezetésükkor egy-egy gyermek után egyenként 200 K. családi pótlékra is joguk leend. Jövő évi április hó 1-étől pedig egy gyermek után a kirendeltség egyik szolgálja is igényt tarthat családi pótlékra.

Végül azon tiszteletteljes kérelemmel bátorodom Nagyméltóságodhoz fordulni, hogy részemre, mint az itteni kirendeltség vezetőjének a jövő évben a kirendeltség széleskörű tevékenységéből kifolyólag szükségessé váló és személyesen vezetendő gyakori tárgyalások és representationális kiszállásokra való tekintettel, évi 4000 korona úti átalányt engedélyezni kegyeskedjék. Ezen átalányösszeg fedezetet talál az egyidejűleg mély tisztelettel bemutatott jövő évi költségvetés dologi kiadások 2 alrovatának b) pontja alatt felvett 17 000 koronában.

Temesvár, 1913. évi május hó 19.

Vásárhely

ministeri osztálytanácsos,

a ministeri kirendeltség vezetője

*Jelzet: Magyar Országos Levéltár, K 184 Földművelésügyi minisztérium Általános Iratok, Temesvári Kirendeltség, 1913-128-87442/1913. A temesvári ministeri kirendeltség 1914. évi költség-előirányzata.*

## 3. Vásárhelyi Zoltánnak, a temesvári kirendeltség vezetőjének zárójelentése Ghillány Imre földművelésügyi miniszternek

573/914 szám.

Nagyméltóságú báró Ghillány Imre valóságos belső titkos tanácsos, m. kir. földművelésügyi miniszter úrnak

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A temesvári miniszteri Kirendeltség Nagyméltóságod magas elhatározása folytán folyó évi április hó 30-ával megszűnik. Tekintve azt, hogy ez a kirendeltség érdemleges működését csak 1913. évi április havában kezdte meg, tulajdonképpen mindössze csak egy esztendeig állott azon vidék közigazdaságának szolgálatában, amelyre az 1913. évi költségvetési felhatalmazásból kifolyólag hatásköre kiterjedt.

Egy esztendő sokkal rövidebb idő, semhogy valamely intézmény teljesen megfelelhessen a hozzáfűzött várakozásnak és működésében képes volna fölmutatni azokat az eredményeket, amik annak idején az alapítók szeme előtt lebegtek.

Ha az alábbiakban mégis számot kívánok adni a vezetésem alatt álló temesvári miniszteri kirendeltség egy esztendei munkásságáról és azokról az irányelvekről, amelyek működésében vezettek, teszem ezt különösen azért, hogy Nagyméltóságod előtt egyrészt rámutathassak arra, hogy a földmívelési kormány ezen kirendeltsége mily mértékben szolgált a gazdasági haladásnak mindennapi, látszólag kicsiny, valójában igen fontos feladatait, másrészt, hogy Nagyméltóságod különös figyelmébe ajánljam az ország azon nagy darabját, mely magába foglalja Temes és Krassó-Szörény vármegyéket, és amely nemzetpolitikai és gazdasági tekintetben egyaránt nagy értéket képvisel.

Az 1913. évi költségvetési indokolás szabatosan meghatározta, hogy az a szolgálat, melyet a miniszteri kirendeltségek teljesítenek, ezentúl nem tekinthető többé úgynevezett „segélyezési akció”-nak, hanem rendes adminisztratív munkásságnak, amennyiben ezen miniszteri kirendeltségek szolgálata nem más, mint a földmívelésügyi kormányprogramnak a helyi viszonyokhoz alkalmazott formában és eszközökkel, vagyis más szóval intenzívebb végrehajtása.

Ezen elvi álláspont szem előtt tartásával a temesvári miniszteri kirendeltség kezdettől fogva azt tartotta fő feladatának, hogy a gondozására bízott vidék mezőgazdasági kultúráját ne ötlesterűen, segélyakkciókkal és túlhajtott állami gyámkodással vigye előbbre, hanem azzal, hogy a becsléses és főképp gyors gazdasági igazgatás keretében elsősorban irányítólag és serkentőleg, hogyha kell, kezdeményezőleg lépjen fel a mezőgazdaság érdekeinek szolgálatában.

Ezen elvi állásponthoz való szigorú ragaszkodás számos olyan eredményt értelt, amely máskülönbön elmaradt volna. Itt mindenekelőtt arra a tevékenységre mutathatók rá, amelyet a temesvári miniszteri kirendeltség Temes és Krassó-Szörény vármegyék mezőgazdaságának okszerűbbé és belterjesebbé tétele érdekében a fentebb érintett elvek szem előtt tartásával fejtett ki. Bár Temes megye igen fejlett gazdasági kultúrával dicsekedhetik, ami Krassó-Szörény vármegyéről már kevésbé mondható el, arra az álláspontra helyezkedtem, hogy a mezei gazdálkodás, mint egy fundamentális nemzeti érték kihasználása csakis oly mértékben válhatik igazán hasznát hajtó foglalkozássá, amint a hozzá szükséges tudás, vagyis a szakértelem általánossá válik. Nagy számmal tartattak e célból a kirendeltség területén népies gazdasági előadások, amelyeken mindkét megyében rendkívül nagy számban jelentek meg elsősorban a kisgazdák.

A Temes vármegyei gazdasági egyesület 37 előadást tartott, a Krassó-Szörény vármegyei gazdasági egyesület 26-ot, a Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete pedig Temes vármegyében 45-öt és Krassó-Szörény vármegyében 9-et.

Ezen népies gazdasági előadások megtartásával a kirendeltség területén működő gazdasági egyesületek bízottak meg. A kirendeltség tehát csak az előkészítés munkáját végezte, s a gazdasági szakismeretek népszerűsítéséhez a szükséges irányelveket jelölte meg; maga az akció a gazdasági szervezetek kezébe volt bízva, amelyekre a kirendeltség időről időre aztán serkentőleg és irányítólag hatott.

A gazdasági szervezetekkel való harmonikus működés biztosítása végett gyakorlatilag megvalósítottam a kirendeltség mellett a gazdasági intézményét. Ebben helyt foglaltak Temes és Krassó vm. főbb gazdasági szervezeteinek képviselői, akik fontosabb gazdasági kérdésekben véleményükkel és tanácsaikkal támogatták a kirendeltség vezetőjét. Az intézmény létjogosultságáról és gyakorlati hasznáról alkalmam volt meggyőződni, és örömmel jelenthetem Nagyméltóságodnak, hogy sok vitális kérdés megoldásánál eredményesen támaszkodhattam a Délvidék vezető gazdasági vezetőinek jóindulatú támogatására.

A magyar gazdasági életnek sajnos ma nincs törvény által szervezett érdekképviselete, mint az iparban, meg a kereskedelemnek. Közérdekű feladatait tudvalegyően csak az önkéntes szervezkedés erejével, az önszervezés alapján való tömörüléssel szolgálhatja. A gazdasági élet szervezése érdekében a vezetésem alatt álló kirendeltség igen nagy súlyt helyezett a *gazdákörök alapítására*. Temes és Krassó-Szörény vármegyék ebbeli szükségletének szolgálatában több mint 300 gazdász buzdokkolódik. Ezen a téren is a temesvári miniszteri kirendeltség, nem hogy megbénította az arra hivatott gazdasági szervezetek munkáját, hanem inkább megfélelítő anyagi és erkölcsi támogatással még serkentőleg is hatott és az egyes gazdáköröket állandó figyelemkísérettel és fennmaradásuk érdekében. Különös hálával kell e helyütt megemlékeznem a Temes és Krassó-Szörény vármegyei gazdasági egyesületekről és a Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesületéről, amely egyesületek készségesen támogatták a kirendeltség ebbeli közérdekű akcióját. A falusi gazdasági életnek intenzívebb tételében a kirendeltségnek is része van.

Hasonló gondozásban részesítettem a *szövetkezeti ügyet* is. E pontnál legyen szabad rávilágítanom arra az általános követendő elvi szempontokra, amely szerint nem tartható helyesnek, ha a kirendeltségek maguk foglalkoznak szövetkezetek alakításával, és saját közegeiket faluról falura járva mintegy reá oktrojálják az egyes községekre a szövetkezeti alakulást. Ennek az eljárásnak szerény véleményem szerint csak ott lehet helye, ahol nemcsak a földmívelő nép van a kultúra legalacsonyabb fokán, hanem ahol a földmívelő népek egyáltalán nincsenek társadalmi vezetői, ahol a társadalom struktúrája olyan, hogy az majdnem kizárja, hogy ott a földmívelő nép gazdasági érdekeit előmozdító életképes szövetkezeti szervezetek létesüljenek és fennmaradjanak. Ilyen vidéken szerény nézetem szerint is a miniszteri kirendeltség feladata, hogy közvetlenül fogjon hozzá a gazdáknak szövetkezetekben való tömörítéséhez. De minden más vidéken, ahol a földmívelő nép az intelligencia és a kultúra magasabb fokán áll, s ahol a társadalmi tagozódás olyan, hogy vannak a kisgazda község vezetésére hivatott rétegei, ezekre hárul a feladat, sőt, ezeknek a szervezeteknek a kötelessége mindent megtenni, hogy a területükön élő kisgazdák között a szövetkezeti eszme minél inkább tért hódítson.

Ezen az elvi állásponton állva igyekeztem a budapesti szövetkezeti központokkal és a helyi érdekeltségekkel karöltve a szövetkezeti eszmét népszerűsíteni. A vezetésem alatt álló kirendeltség működési területén a szövetkezeteket illetően a helyzet az, hogy Temes megyében leginkább a hitelszövetkezeti intézmény van elterjedve, amennyiben az összes község csaknem 40%-ában van hitelszövetkezet, ami tekintettel arra, hogy egy község hitelszövetkezete több község hiteligenyét is kielégítheti, kedvező eredménynek mondható. Ellenben a fogyasztási és állatbiztosító szövetkezetek létesítése csak lassan halad.

Krassó-Szörény vármegyében viszont állatbiztosító szövetkezet van aránylag több. A hitelszövetkezetek népszerűsítése érdekében a kirendeltség a rendelkezésére álló eszközök igénybevételel minden lehetőt megtejt.

Általában arra a tapasztalatra jutottam, hogy ezen a vidéken a szövetkezeti válfajok közül hitel- és állatbiztosító szövetkezetek létesítése iránt van meg a hajlandóság. A fogyasztási szövetkezetek tekintetével arra, hogy a délvidéki községek kereskedői nagy részben a helybeli törzslakosság közül kerülnek ki, nem nagy népszerűségnek örvendenek, nem akarván a saját fajtájukbeli kereskedőnek konkurenciát csinálni. A szövetkezeti állatbiztosítás terén különösen Krassó-Szörény vármegyében volt eredmény elérhető, hol rövid idő alatt a kirendeltség közbenjötté mellett mintegy 80 új állatbiztosító szövetkezet alakult meg.

A Délvidék mezőgazdaságának előbbrevitelét célozták továbbá a kirendeltség által támogatott *tanulmányutak*, nemkülönbön a kisgazdák tanulási kedvének fölkelése érdekében kiosztott s népies nyelven írott *gazdasági könyvek és füzetek*. Különösen nagy példányszámban jutott a gazdák közé a *tagosítási* eljárást népszerűsítő népies kiadvány, mely nem kis részben járult hozzá, hogy különösen Temes megyében a tagosítás eszméjének napról napra szaporodnak a hívei.

A kezdetlegesen gazdálkodó Krassó-Szörény megyei kisgazdákra nézve éppen olyan fontossággal bír az időnkénti *vetőmagcsere*, mint más vidék gazdálkodó lakosságára. Ennek következtében a *vetőmagkiosztás* a temesvári kirendeltség munkaprogramjában meglehetősen fontos szerepet játszott. De más tekintetben parancsoló szükségé tette ezen akciót a múlt év folyamán az ország déli részét ért nagy árvíz katasztrófa. Az ennek folytán beállott nagy nyomor enyhítésére és a nagymértékben jelentkező vetőmagszükséglet kielégítésére a vezetésem alatt álló kirendeltség nagy gondot fordított. A kirendeltség által részint a vármegyei hivatalos körökkel, részint a gazdasági szervezetekkel karöltve megindított vetőmagkiosztási munkálatokról alábbiakban batorodtam Nagyméltóságodnak röviden a következőket jelenteni: A kirendeltség közreműködésével Temes és Krassó-Szörény vármegyékben 57 vagon őszi búza-, 16 vagon zab-, 6 ½ vagon árpa-, 26 vagon tengeri- és 2 ½ vagon burgonyavetőmag került kiosztásra. Nagyméltóságod kegyes engedélyével a zab, az árpa, a tengeri és az őszi búzából 2432 q kedvezményes áron és hitelbe osztott ki az árvízkarosult lakosság között, míg kedvezményes áron, de készpénzfizetés mellett 460 q búza kerül a támogatásra szoruló kisgazdák birtokába.

A vezetésemre bízott hivatal működési körzetébe tartozó vidékek vetőmagszükségletének fedezését az által is sikerült előmozdítanom, sőt a legtöbb esetben teljes mértékben kielégítenem, hogy a gazdasági szervezeteket ez irányú törekvéseikben tölem telhetőleg támogattam, amennyiben a beszerzést szakközegeimmel végeztettem s a szállítási költségeket, - a szükséghez mérten - egészben vagy csak részben a Nagyméltóságod részéről rendelkezésemre bocsátott hitel terhére elvállaltam.

A délvidéki árvizek kapcsán legyen szabad Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét arra a különösen Krassó-Szörény vármegyében szerzett tapasztalatomra reáirányítani, hogy az árvizek által okozott bajokat mindaddig nem fogjuk tudni orvosolni, míg csak minden más folyamszabályozási munkát megelőző a *vízmosásos területeket meg nem kötjük és a kopár területekkel együtt be nem fásítjuk*. A Krassó-Szörény vármegyei árvizek okai tekintetében ma már itt a Délvidéken is általános az a nézet, hogy a katasztrófát elsősorban a túlhajtott könnyelmű erdőirtás idézte elő. A vezetésem alatt álló kirendeltség az illetékes szakhivatalokkal karöltve a szóban forgó kérdést tanulmányozva arra az elhatározásra jutott, hogy semmivel sem használhat jobban ezen vidék mezőgazdaságának, mint ha a következő évek során minden figyelmét a vízmosásos megkötésének és az elkopárosodott helyek befásításának szenteli. A változott

körülmények következtében ez most már nem lehetséges, de látva különösen Krassó-Szörény megye szegény sorsú földmivelő népének csaknem emberfeletti küzdelmét, amellyel sovány földecskéknek termését bámulatra méltó erővel és szívósággal évről évre megvédeni igyekeznek, mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen kérdést az arra hivatott orgánumok által legalább állandóan napirenden tartani méltóztassék, s addig, míg az erdősítések hatása mutatkozik, partvédó munkálatokkal az árvizek által okozott károkat a lehetősségig csökkenteni kellene.

A temesvári miniszteri kirendeltség működésének sokoldalúsága és azon nehézségek dacára, amelyekkel a reábizott érdekek megvédésénél küzdenie kellett, nem feledkezhetett meg azon partikuláris érdekekről sem, melyek működési körének egyetemes gazdasági érdekei mellett egyes részek életében különös fontossággal bírnak, és amelyeknek elhanyagolásából nemcsak ezen vidéknek, hanem az egész országnak kára lenne.

Ilyen feladatát képezte a vezetésem alatt álló kirendeltségnek az, hogy működési területén bizonyos *birtokpolitikai* akcióba fogjon. Az ilyenféle akció nagy munkát, sok körültekintést, tapintatos eljárást, mély anyagi erőnek harcba vitelét követeli. A kirendeltség sokkal rövidebb ideig állott fenn, semhogy a birtokügyek tekintetében mélyreható munkát végezhetett volna. De az idő rövidsége és a rendelkezésre álló eszközök hiányossága dacára is, valamelyes működést ezen a téren még is csak kifejtetett.

Ezen tevékenysége főleg azoknak a szerencsétlen egzisztenciáknak a megvédésére és megmentésére irányult, akik földéhség folytán lelkiismeretlen közvetítők karmai közé kerültek.

E tekintetben, mondhatom, rövidre szabott temesvári működésem alatt a legszomorúbb jelenségekkel találkoztam. A felburjánzott magántelepítés, amelynek üzemleit sajnos semmi törvényes rendelkezés nem gátolja, megszámlálhatatlan áldozatot szedett itt a Délvidéken. Amilyen örvendetesen fejlődnek és erősödnek Temes és Krassó-Szörény megyében az *állami telephelyek*, melyek a gazdasági előrehaladásnak és a magyarságnak mind megannyi erősségei, annyi szomorúbb képet nyújtanak azok a magyar, német és rutén telepek, melyek magánvállalkozásnak köszönhetik létüket. A közelmúltban itt a Délvidéken a parcellázás igen jövedelmező mesterség volt. Teljesen pénznélküli közvetítők egész tömegét a birtokoknak vették meg kéz alatt és vágtak zsebre busás hasznokat egy fillér rizikó nélkül. A vesztes itt csak az a járatlan parasztember volt, ki értéktelen földcsikokért hihetetlenül magas árakat fizetett és rabszolgája lett a közvetítőknél és a bankoknál.

Ezeknek a parcellázási visszaéléseknek a megtorlására a vezetésem alatt álló kirendeltség minden lehetőt elkövetett. Ez a működése főleg arra terjedt ki, hogy a tudomására jutott eseteket rögtön megvizsgálta, a nyomorba jutott telepek részére ingyenes jogvédelmet biztosított, megindította a tárgyalást a nyomasztó birtokterhek megfelelő konvertálására, alkalmas népjóléti intézmények létesítése iránt lépéseket tett, az egyes eseteket haladéktalanul a közigazgatási hatóságok tudomására hozta és általában igyekezett a letört egzisztenciákat úgy-ahogy talpra állítani. Miután Nagyméltóságodnak az egyes esetekről annak idején terjedelmes beszámoltam, most csak arra szorítkozom, hogy ismételtelen nagybecsű figyelmébe ajánljam a Délvidéknek ezt az égető problémáját, mely hovatovább halaszthatatlan kötelességgé teszi egy olyan törvénynek a meghozatalát, mely kellő eréllyel megrendszabályozná a parcellázási üzemeket, és szigorú állami ellenőrzés alá helyezné a parcellázási spekulációt.

Anélkül hogy a részletekbe bocsátkoznék, legyen szabad ehelyütt csak a Krassó-Szörény megyei kricsói rutének esetére hivatkoznom. Rövid egy esztendő alatt harminckét derék és a magyarsággal rokonszenvező rutén család hagyta el az országot, mert nem tudták tovább elviselni a nyakukba szakadt terhet.

A magyar nemzetnek életérdeke, hogy itt a végeken, az ország szívéből távolabb fekvő pontokon a fajmagyar vagy a magyarsággal rokonszenvező földműves embert nemcsak megóvjuk a pusztulástól, hanem vezető szerepet biztosítsunk részére, megerősítsük minden ellenséges előretöréssel szemben!

A szorosabb értelemben vett mezőgazdaságon kívül a *gyümölcsstermelésre*, *kertészetre* és *szőlészetre* is kiterjedt a kirendeltség gondoskodása. Előtanulmányokat folytatattam annak megállapítására, hogy mily gyümölcsfajták azok, amelyek legjobban felelnek meg a par excellence gyümölcsstermő Krassó-Szörény megye éghajlati és talajviszonyainak. Ezen vármegye túlnyomóan hegyes és románlakta vidékein ősidők óta nagy előszeretettel foglalkozik a földmivelő nép a gyümölcsstermeléssel, mert amúgy is csekély szántóföldjük terméketlen volta miatt mással, mint a legintenzívebb módon üzött marhatenyésztéssel és a gyümölcsstermeléssel hasznat hajtólag alig foglalkozhatnak. E két foglalkozási ág viszont egymás mellett igen jól megfér, mert a legelgetésre használt területek ritkán gyümölcsfákkal beültetve a legelgetés céljaira is sokkal inkább megfelelnek, mert míg egyrészt a gyümölcsfák árnyéka megóvják őket a délvidéki nap perzselő hevéitől, addig gyökérzetükkel a partos helyeken a vízmosságok képződését is megakadályozzák. Ráveztette azonban a népet a gyümölcsfák ültetésére az a román nép körében elterjedt szokás is, hogy állataikat nagyjából nem közös pásztor gondjaira bízva nyájokban legeltetik, hanem többnyire külön-külön mindégük gazda a maga földjén s így a legelgetés mellett egyúttal gyümölcsösít is őrizi és gondozza. Természetesen valahogyan irányítani kellene az egész és különösen az értékesítés megfelelő szervezésével a gyümölcsfajták alkalmas piacra juttatását elősegíteni. Ezen célt óhajtottam szolgálni, amidőn hivatott szakemberrel az okszerű gyümölcsstermelésről és értékesítésről 15 előadást tartattam. Érdekesen illusztrálja Krassó megyének gyümölcsstermelési viszonyait, hogy a legutóbbi évben egyetlen járásban, a bozovicsiban fél millió koronát meghaladó szilvatermés jutott egy angol konzorcium kezébe.

Ezért gondoskodott a kirendeltség arról is, hogy a faiskolák ügye minél jobban fellendüljön. Sajnos a kirendeltség területén levő legnagyobb faiskolát, a lugosit minden évben előnti a víz, amiért ismételtelen bátorkodtam Nagyméltóságodat arra kérni, hogy ezen faiskolát jelenlegi helyéről máshová telepíteni méltóztassék, és hogy a vármegye területén egy kizárólag a vidék szükségletét kielégítő új faiskola létesíttessék.

A *zöldségtermelés* az itt nagy számban élő boltgärtészek hazavonulása folytán erősen aláhanyatlott, ami különösen a városi fogyasztóközönseget sújtotta érzékenyen. A zöldségtermelés népszerűsítése érdekében nagyobb akció megindítását terveztem. A rendelkezésemmre álló idő rövidsége miatt azonban csak annyit tudtam elérni, hogy különösen Temes megyében ma már a sváb gazdák között erős érdeklődés mutatkozik a zöldségtermelés iránt, sőt már kisebb zöldségtermelő telepek is vannak, pl. Újaradon. Egy Temesvárotról létesítendő állami zöldségtelep érdekében annak idején fölterjesztéssel fordultam Nagyméltóságodhoz.

A *legelőjavítás* és megfelelő *legelőterületek biztosítása* a kirendeltségnek szintén egyik feladatát képezte. Közbenjárásomra úgy Temes mint Krassó-Szörény vármegyék alispánjai közzelvetlenül utasították a községi elöljáróságokat ez irányú akcióra.

Hasonló gondozásban részesült mindkét megye területén az *állattenyésztés* is. A gazdasági felügyelőségekkel karöltve a vezetésem alatt álló kirendeltség minden alkalmat megragadott, hogy az állattenyésztés, mint a mezőgazdasági jólét főforrását és kivált az apró egzisztenciák megélhetési alapját minél nagyobb fejlődésre képesse tegye. Különösen jó befolyással voltak a tenyésztésre a nagy számban rendezett *tenyészmarha-díjazások*, mert a tenyésztőket nevelték, és nemes versenyre serkentették.

Ismeretes, hogy a köztenyésztés helyes irányításában nemcsak az apaállatok helyes kiválasztására van szükség, hanem arra is, hogy az apaállatok megfelelő elhelyezést, gondozást és takarmányozást találjanak. Az itteni községek legnagyobb részében erre alig van gond fordítva, főleg azért, mert a községeknek nem áll megfelelő istálló rendelkezésére. Ezért a gazdasági egyesületekkel együttesen arra törekedtem, hogy *mintá apaállat-istállók* létesüljenek, melyek a fent megjelölt célt szolgálni hivatnak [!].

Nem terjeszkedve ki bővebben az állattenyésztés különböző ágaira, amelyeket egyforma melegséggel karolt fel a kirendeltség, csak még a *méhnyésztés* érdekében tett intézkedéseimről óhajtok Nagyméltóságodnak röviden beszámolni.

A méhnyésztésnek, mint egyik leghasznosabb gazdasági foglalkozásnak a Délvidéken is meglévő a természetes előfeltételei, a kirendeltség közremunkálkodott annak érdekében, hogy a méhnyésztés a nép között minél szélesebb körben terjedjen el, hogy így minél több és több kisgazda legyen képes jövedelmét ezúton is fokozni.

A méhészetnek Délmagyarországon nagy és nemes tradíciói vannak. Néhai Ambrózy Béla báró ezen [a] vidéken kezdte meg később európai hírvé méhészeti tevékenységét, nem különben itt alakult meg az első magyarországi méhészeti szakegylet, mely „Délmagyarországi Méhészegyesület” névvel ma is értékes tevékenységet fejt ki.

A kirendeltség főleg egy Temesvárotról fölállítandó *méhészeti gazdaság és szakiskola* eszméjét propagálta, annyi is inkább, mert Temesvár szabad királyi város a maga részéről is szívessen hozna áldozatot, ha Nagyméltóságod erre vonatkozólag annak idején tett előterjesztésemet elfogadni méltóztatnék. Foglalkoztunk továbbá a méhtermékek különösen a méz értékesítésének kérdésével; méhlegelő javítása céljából mézelőnövény-magvakat és mézelő csemetefákat sikerült kieszközölnünk.

Az ez évben Temesvárotról megtartandó méhészeti kiállítás kapcsolatos országos méhészgyűlés előkészítési munkálataiban a kirendeltség szintén részt vett. Ezen kívül főképp méhcsaládok és méhészeti eszközök ingyenes, részben pedig árkedvezmény mellett való kiosztással, nem különben méhészeti szakelőadások tartásával igyekezett a kirendeltség a méhnyésztést emelni.

A Krassó-Szörény megyei nép körében általánosan tapasztalható nagy szegénységnek Nagyméltóságod előtt bizonyára nem ismeretlen egyik fő oka a kereseti alkalmak elégtelenségében, helyesebben abban rejlik, hogy az itteni konzervatív hajlamú lakosság nincs annak tudatában, hogy mostohább természeti viszonyai közölte jobb megélhetést csak úgy biztosíthat magának, ha a szűk határok között és primitív módon üzött gazdálkodás mellett oly foglalkozási ágat is felkarol és fokozza ezzel keresetét, amely a mezőgazdasági munka idején is végezhető.

Ez indította a temesvári kirendeltséget arra, hogy erős akciót indítson a *háziiparnak* népszerűsítése érdekében. Sajnos kellő fedezet hiányában nem sikerült olyan eredményeket elérni, amelyek kívánatosak lettek volna. A két megye területén mindössze 15 háziipari tanfolyam rendezése vált lehetségessé. Pedig a krassói oláh népen sokat lendíthetne, ha a háziipar szervezésére itt nagyobb gond fordítatnék, s főleg a női háziipar fejlesztése és termékeinek értékesítése előmozdítatnék.

Ez alkalommal is Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlom a háziipari mozgalomnak ezen a vidéken leendő erőteljes istápolását.

Az említett cél szem előtt tartásával a temesvári miniszteri kirendeltség gazdasági *munkásközvetítéssel* is foglalkozott. Miután ezen a téren egy újszerű akciót is kezdeményeztem, legyen szabad erre itt bővebben kiterjeszkednem.

A munkáskereső viszonyok javulása ellenére az ország déli részein is éppúgy, mint másutt, ma igen nagy a munkáshiány, mely itt annál érezhetőbb, mert a bánáti svábság fejlett fokozott intenzív gazdálkodása a géperőnek nagyfokú igénybevétele mellett is a kézimunkaerőt nem nélkülözheti. A munkáshiány fokozódása természetesen itt is okozati összefüggésben van a kivándorlás lavinaszerű folyamatával. Pedig ma talán az egész országban itt fizetik a legnagyobb munkabéreket. Délmagyarországnak ez égető baján segíteni nem lehet olyan feladat, melyet máról holnapra megoldhatnánk. A probléma annál nehezebb, mert itt a munkásközvetítő szervezet hivatalos apparátusát sem lehet kellő óvatosság nélkül igénybe venni. A közvetítés ugyanis nagy munkás- és cselédrajokat bocsát ki az ország különböző részeire, de már a mozgósított tömeg nagyságánál fogva sem lehet figyelemmel a finomabb ellenőrzést igénylő nemzeti szempontokra.

Ilyen körülmények között igen nagy óvatossággal kellett kezelni azt az akciót, mely a Délvidék munkáshiányán akarva segíteni, az ország más részéről hozott idegen anyagot telepít a svábok közé. Mert a szociális és nemzetiségi akció hatástalan sohasem marad, még a legjózanabb és leghazafiasabb nép körében sem. Nem tagadható ugyanis, hogy hamis próféták itt is lappangva bár, de tervszerűen és minden téren dolgoznak; igaz, hogy eredményekkel egyáltalán nem dicsekedhetnek.

Ebből a látószögből méltóztassék megítélni a temesvári kirendeltségnek amaz akcióját, mely a délvidéki mostoha cseléd- és munkáviszonyokon akként segít: hogy a nyomorúságba döntött Székelyföldről több száz embert helyezett el, mint gazdasági cselédeket sváb középbirtokosoknál és kiscsajánál.

Nem hagyhatom megemlékezés nélkül, hogy számos esetben a kirendeltség községek, valamint kiscsajánok és munkások ügyeiben, nevezetesen kölcsönszerzési, adó-, telegkönyvi, gyám- és közigazgatási ügyekben is igyekezett az érdekelteknek kezére járni.

Végül még ki kell terjeszkednem azoknak a nemzet- és gazdaságpolitikai tapasztalatoknak vázolására, amelyeket a vezetésem alatt álló kirendeltség szorosabb értelemben vett szaktevékenysége mellett figyelmen kívül nem hagyhatott. Így mindenekelőtt rá kell mutatnom arra, hogy a délvidéki megyék nagy adózó és termelő ereje a jórészt német szorgalom, kitartás és mérséklet eredménye. Sokfelé a hazafias, hűségben tántoríthatatlan népet úgy tüntetik fel, mint kifelé törekvő, esetleg idegen célok elérésére alkalmas népanyagot. Állandó figyelemmel kísértem e nép érzelmi és gazdasági életének minden megnyilvánulását és mást nem mondhatok annál, hogy a délvidéki németesség, míg egyrészt nemzeti szempontból is értékes emberanyag, másrészt a reális munka terén kifejtett tevékenységével is serkentőleg hat szomszédjára.

Ravaszkonolyhíntők természetesen ezen a vidéken is akadnak, akik többnyire önös érdekből a becsületesen érző svábságot nemzetiségi vagy szociális ideáknak igyekeznek megnyerni. Azonban ez a törekvésük eddig semmiféle sikerekre nem vezetett. A kirendeltség mindenestre éber figyelemmel kísérte ezeket a fészkelődéseket és a nemzetiségi izgatók aknamunkáját gazdaságilag igyekezett ellensúlyozni.

A jövőt illetően itt a földművelésügyi kormány helyi szerveinek állandó kötelességévé volna teendő, hogy szorosan vett szakmunkások közben fentebb megjelölt törekvések gazdasági ellensúlyozását ne tévesszük szem elől, annyival is inkább, mert a gazdasági haladás eredményeit nemzeti tekintetben itt másképp nem biztosíthatjuk.

Ugyanezen szempontok szem előtt tartásával kezelte a kirendeltség e vidék más nemzetiségeit is, amennyiben nézetem szerint a mezőgazdasági kultúra céltudatos terjesztésével lehet őket a magyar nemzeti haladás közösségébe belevonni, megteremtve számukra a gazdasági haladás előfeltételeit és egzisztenciájuk biztonságát.

Amidőn a temesvári miniszteri kirendeltség egy esztendei működésének irányát és eredményeit feltüntető ezen vázlatos jelentésemet van szerencsém Nagyméltóságod elé terjeszteni, kijelenthetem, hogy a működési idő rövidege és a rendelkezésemre álló anyagi eszközök elégtelensége mellett is igyekeztem mindent megtenni, hogy a gondozásomra bízott intézményt felvirágoztassam és szervesen beleillesszem azon állami szervek sorába, amelyek ma a magyar mezőgazdaságra üdvös működést fejtenek ki.

Fogadjja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Temesvár, 1914. évi április hó

Dr. Vásárhelyi Zoltán

miniszteri osztálytanácsos,  
a miniszteri kirendeltség vezetője

Jelzet: Magyar Országos Levéltár K 184 Földművelésügyi minisztérium, Általános iratok, 1916-128-62713. 27911/1914.

**Címek:**

[Földművelésügyi Minisztérium](#) [4]

[mezőgazdaság](#) [5]

[Temesvár](#) [6]

[kiegyezés](#) [7]

**Kiadás:** 11. évfolyam (2011) 6. szám

**Forrás webcím:** [https://www.archivnet.hu/gazdasag/a\\_foldmivelesugyi\\_miniszterium\\_kirendeltségi\\_servezete\\_es\\_a\\_temesvari\\_hivatal\\_tevekenysege.html](https://www.archivnet.hu/gazdasag/a_foldmivelesugyi_miniszterium_kirendeltségi_servezete_es_a_temesvari_hivatal_tevekenysege.html)

**Hivatkozások**

[1] [https://www.archivnet.hu/gazdasag/a\\_foldmivelesugyi\\_miniszterium\\_kirendeltségi\\_servezete\\_es\\_a\\_temesvari\\_hivatal\\_tevekenysege.html](https://www.archivnet.hu/gazdasag/a_foldmivelesugyi_miniszterium_kirendeltségi_servezete_es_a_temesvari_hivatal_tevekenysege.html)

[2] [https://www.archivnet.hu/.../galeria\\_pop.php%3Fga\\_id%3D79](https://www.archivnet.hu/.../galeria_pop.php%3Fga_id%3D79)

[3] [https://www.archivnet.hu/letoltes.php%3Fd\\_id%3D4](https://www.archivnet.hu/letoltes.php%3Fd_id%3D4)

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/foldmivelesugyi-miniszterium>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mezogazdasag>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/temesvar>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kiegyezés>